

GERELYES ENDRE: KI VAGY TE? – ÁBEL!

Ha írásairól szólva biztos támpontot, általános érvényű tételt keresünk a kiinduláshoz, csak nagyon tág értelemben szabad fogalmazni. Figyelemre méltóak — a kifejezésnek a feltűnés, s talán a kihívás jelentéstöbbletével is dúsított értelmében.

Első kötete 1961-ben jelent meg. Szép sikert hozott az akkor huszonhat éves írónak. Az ebben összegyűjtött írásai nemcsak ígéretnek minősülhettek, köztük nem egy bizonyítékként állja meg a helyét. Találó lélekrajzával a *Tövisre szúrt bogár*, következetesen végigvitt, tömör drámaiságával a *Kripta* emelkedik leginkább a szándék, a kemény humanista mondanivaló magasságába. Témáját tekintve mindkettő tiltakozás a jó emberi hitelnek a háborúban való megcsúfolása ellen. Az egyik novella belső logikája szerint monológ, a másik „deszkákra” kívánczó, modernül kiélezett jelenet. Az író azonban annál bizonytalanabb, minél inkább „epikus” tárgyjal áll szemben. A *Még tizenegy lépés* szcenikussá szabdaltnak eseményora leginkább azért tetszik zavaróan lefojtottnak, mert természet szerint mármár kisregénnyé szélesedne.

Ilyen értelemben magyarázható az a színvonalbeli különbség is, amellyel a két évvel későbbi második kötet elmarad az elsőtől. Gerelyes Endre maga is érzi ezt: tanúsítja a könyvét lezáró esszéje, amelyben számba veszi teljesítményét, s írói programjáról is beszámol. (*Igy írni...*) Követendő példának a *Mario és a varázsló-t*, a *Barbárok-at* említi többek között; gyakorlati megvalósításképp pedig a *Kegyetlen történet* és a *Nyolcfokos szép lejtő* című elbeszéléseket teszi melléjük. A méltán kiemelhető két történet azonban adós marad egyrészt a jelkép erejével, másrészt a realitással. Nem is annyira extrém esetek, hogy kárhoznatni kellene kidolgozásukat, de elmélyültebb és határozottabb ábrázolás lett volna kívánatos.

Ennyi kitérőre nemcsak új kötetének pontosabb megértéséért volt szükség, hanem írói arculének vázlatához is. Gerelyes Endre észak-nógrádi sajátos összetételű munkás- és paraszti környezetből jött. A későbbi fővárosi tanár szívesen tér vissza ifjúsága meghatározó élményeihez. Írói lelkiismerete érzékeny marad a primitív életre szorított

emberek nyers indulatai iránt, a fizikai munkások természetes mértékegyével számolja az érdemet. Erről az erkölcsi síkról „nézi le” az önzervátumába zárt nyárspolgárt (*Népnap*), ezért láthatja belülről a szegénység szülte, olykor tragikus intellektuális nyomort (*Nyolcfokos szép lejtő*), s talán innen oly gyakori témája a testi erő maga (*Kilenc perc*).

Új könyvében szociográfiákat, élménybeszámolókat is közread. Ezekben még személyesebben nyilváníthatja művészi célját: a gondolkodás emberi magaslátára juttatni útjára bocsátó közöségét, a népet. „*Kenyeretlen Tarján?*” című írásában azonosult gondolddal elemzi a salgótarjáni bányászok múltját és jelenét, új keletű elhelyezkedési problémákra keresve a megoldást. Effele termékeny kapcsolat nosztalgiaja vonzza újra és újra vissza a kétkeziek világába, abba, melyet maga is antheuszi földjének tart. Ilyen élményből született a *Még tizenegy lépés* is, s az újabb és sikerültebb *Vakáció* című riport vagy — egyszerűbben és pontosabban — irodalmi élménybeszámoló. Lehet, hogy a műfaji megformálatlanság a tika az írás természetesebb voltának?

A kötet keresztmetszete mindenestre írói útkeresésről tanúskodik. Élén az ismert bibliai történet nyilván szimbolikus szándékú, egyéni újrafogalmazását találjuk. Ha szabad szimbólumot lefordítani, a *Káin* a legalapvetőbb emberi erény, a tevékenység lázadása az ostoba rend ellen.

Sorrendben a *Kitörés* című elbeszélés követi, amelyben egy börtön politikai foglyainak menekülési kísérletét mondja el az író. A második világháború sűrűjében, a német megszállás pillanatában vagyunk. Az elítéltek zárt világa ezzel a többlettel tetézve tágulhat mégis világméretűvé. Az elbeszélés retrospektív szerkezete modern filmmegoldásokra emlékeztet. A továbbiakban is montázsokra osztott történet végig megtartja feszültségét. Gerelyes alkotói anyanyelve itt kitűnően érvényesül. Mint a görög tragédiáknál, a probléma történetileg ebben az esetben is lezárt, drámaiságát mai napig sem szűnő aktualitása biztosítja. A nagy kérdés: miért kellett így történnie? A boncolás izgalma magában hordozza értelmét, a mondanivaló elmélyítését. Ez a művé-

szi megformálás tehát természetesen következik a tartalomból.

Kevésbé természetes ez a szerkesztésmód az *Ezerkilencszázötvenegy* című novellával kezdődő sorozatban. Az öt novella hőse — mint az író — egy, a társadalom sűrűjéből, mélyrétegeiből indult tanár, akinek kicsinyes környezetével is, önmaga vadon nőtt ösztöneivel is meg kell küzdenie, hogy eljusson a magasabb rendű emberré válásig. Gerelyes szimbolikus funkcióval terhelt betéteket, „előzeteseket” is beilleszt egy-egy története elé. (*Karabás, Tigris*). Törekvése az, hogy ezáltal még jobban megvilágítsa a témában kibontott mélységeket. A szimbólumnak e jellegzetesen epikus tárgyhoz való közelítése azonban inkább érdekes kísérletnek, semmint kiforrott megoldásnak nevezhető. A két tényező — drámaiság és szimbólum — kiegészítő játék, mimika nélkül balladai homállyá szűkíti az epika nyugodt, széles sodrását.

A kötetet záró állatnovellákban sokal természetesebb szerephez jut a szimbólum. E finoman hangszerelt példabeszédek sem aesopusi, sem bibliai őseikre nem hasonlítanak. Ahol az alkotóelemek legsimábban illenek egymásba, úgy tűnik, az író valami egészen újat fedezett fel (*Al Boháken*).

Vitatható, mennyiben helyes szociog-

ráfiát és elbeszélést egy kötetbe gyűjteni. Ettől függetlenül az egész igényes voltában a legkiválóbb egyenletlenség a *Szobatársak* című kerettémára készült három kis történet, amely színvonalban alatta marad a kötet más darabjainak.

Gerelyes újabb kötetében is felbukkannak alkotói módszerének heterogén elemei. Ezek közül a legtöbb buktatót a sűrített szerkesztésmód és az epikus tárgy esetenkénti ellentéte szolgálta. Vitathatatlan érdeme azonban, hogy bátran nyúl modern és erőteljes művészi kifejezőeszközökhöz. Legtöbb már pályája kezdetén feltűnik. Így a *Tövisre szúrt bogár* címében tartalmaz szimbolikus utalást, mint többletet. Sikerültebb írásaiban összhatásként tulajdonképpen szürrealisztikus felhangok jelennek meg, némileg Dürrenmatt-ra is emlékeztetve (*Kegyetlen történet, Káin, Kitörés*). Minden remény megvan rá, hogy kifejezőeszközei megfelelő arányba rendeződve mind erőteljesebben szolgálják az író fontos mondanivalóját. Erőteljes nyelve, hajlékony stílusa is biztosíték erre, amelyből — előnyére — eltűnőben vannak a korábban furcsán egyéni jellegű fölöslegesen is értelmezői helyre beékelt hosszú közbevetett mondatok. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.*)

LOVRITY ENDRE

MOCSÁR GÁBOR: FECSKÉK ÉS MIATYÁNK

A novellás kötet érdekességeként talán azt az egységet kell először kiemelnünk, mely sajátossá teszi a kötetet, mint *novellafüzért*. Ez az egység jelenti a szerkesztés jellegzetességét, de ennek oldaláról közelíthetjük meg legjobban azt az emberi sorsokat és portrékat rendszerező írói szándékot is, mellyel Mocsár Gábor rendet akar látni a mai falu kusza világában. Kínókat csigáz fel és kérdéseket feszeget szüntelenül; minden novellája egy sor újabb és újabb kérdőjelet támaszt. Nem az a célja, hogy ezekre a kérdőjelekre jól tagolt, világos válaszokat adjon — ki vállalkozhatnék nyugodt lelkiismerettel erre —, hanem embertípusokat, emberi magatartás-formákat állít e kérdőjelek mögé. Ezekben *éreztetni meg* az igazságot.

Ez az oka annak, hogy minden novellája után marad valami fanyarság, maga az olvasó is szeretne tovább spekulálni a dolgon, egy-egy szereplőnek

megmagyarázni valamit, vagy ítékezni valakik fölött; vagyis beleavatkozni a históriába. Az író mindezt úgy éri el, hogy nem ír rendkívüli dolgokról: munkaegység-számításokról, piszkos kis csalásokról, emberi botlásokról, családtagokról, nagyon hétköznapi dolgokról esik szó novelláiban. Kihasztnált emberek és ügyesen összefogó klikkek napi ügyeiből alakulnak ki történeteik. Szintezsinte nem is az irodalomkritikus dolga lenne állást foglalni mindazokban az ügyekben, melyeket novelláiban felgöngyölt, hanem a leginkább érdekelt brigádvezetőké, tsz-elnököké: annyira szakszerű és gyakorlati kérdések találkoznak itt.

A novellák cselekményének színhelye mindig ugyanaz az alföldi táj, s szereplői is rendszerint ugyanazok: Murin Béla, az esendő, de mindig tiszta szándékú tsz-elnök, aki korábban a járási tanács osztályvezetője volt, az asztal „másik oldalán” ült, s most kétségbe-